

Jordán, František

Od vnitřních sporů k otevřenému rozkolu

In: Jordán, František. *Problémy rozkolu dělnického hnutí v českých zemích na umírněné a radikály : (1879-1889)*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965, pp. 39-62

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119687>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

III. OD VNITŘNÍCH SPORŮ K OTEVŘENÉMU ROZKOLU

Ústřední výbor rakouské sociálně demokratické strany ve Štýrském Hradci se ujal své funkce počátkem roku 1881 ilegálně ve složení: předseda Stephan Pauler, členové Franz Krammer, Franz Kleiner, Anton Riedl a Heinrich Philip. Tajný agitační výbor tvořili: Franz Kern, Franz Kleiner, Alexander Kehl, Mathias Kuhner, Ferdinand Gabriel a Michael Kappauf.¹

Většina členů ústředního i agitačního výboru se hlásila k radikální taktice, ale ponechávala důležité slovo ve vedení rakouské sociálně demokratické strany Emilu Kallerovi-Reinthalovi, který zaujímal koncem sedmdesátých let významné postavení ve vídeňském dělnickém hnutí a ve vedení rakouské sociálně demokratické strany a přesídlil na přelomu osmdesátých let z Vídně do Štýrského Hradce. Tu spolupracoval s radikály, ale udržoval spojení též s umírněnými socialisty ve Vídni i v zahraničí, zvláště s K. Kautským.²

Nový ústřední výbor se snažil zabránit prohlubování vnitřních rozporů, obnovit upadající stranickou kázeň a posílit uvolňující se ideovou a organizační celistvost strany, ale jeho úsilí nenacházelo potřebnou podporu v jednotlivých střediscích dělnického hnutí. Platí to nejen o Vídni, která se bránila podříditi se autoritě ústředního výboru již od konce sedmdesátých let, ale i o jiných provinciích, Čechy a Moravu nevyjímajíc. Úzká spolupráce mezi ústředními výbory rakouské a československé sociálně demokratické strany rovněž ochabovala. Spory mezi stoupenci umírněné a radikální taktiky se prohlubovaly a jednota strany se uvolňovala.³

Nejkritičtější stav vznikl ve Vídni, kde se menšina umírněných socialistů německé i české národnosti stavěla stále ostřeji proti radikální většině, která ovládla nejdůležitější dělnické spolky a ústřední orgán rakouské sociálně demokratické strany **Die Zukunft**.

Protože pokus ústředního výboru ve Štýrském Hradci překlenout spory mezi umírněnými a radikály ve Vídni přímým jednáním ztroskotal, byl svolán sjezd strany, který se měl konat 5. a 6. června 1881 v Linci a projednat sporné otázky i ostatní aktuální problémy na bazi celého rakouského dělnického hnutí. Avšak ten se neuskutečnil, neboť byl zakázán hornorakouským místodržitelstvím.

Spory ve vídeňském hnutí se mezitím vyhroutil natolik, že umírnění, nespokojení se zastoupením v redakci a s linií ústředního orgánu strany **Die Zukunft**, založili vlastní orgán, nazvaný **Wahrheit**. Jeho první číslo vyšlo ve Vídni 4. července 1881. Znamenalo, že ve Vídni došlo k faktickému rozkolu. Vídeňští umírnění socialisté se rozešli s radikály a začali budovat umírněnou frakci ve straně, která se opírala o dělnický politický spolek **Wahrheit**, jemuž korespondoval o něco později založený český spolek **Volnost**. Byli podporováni umírněnými socialisty české i německé národnosti v Brně, kteří zahájili již počátkem června 1881 vydávání vlastních umírněných listů **Volksfreund** a **Spravedlnost** a postupně nabývali vedoucího postavení v řadách umírněných socialistů nejen v českých zemích, nýbrž v celém Rakousku.⁴

Vydavatelé **Wahrheit** se v úvodním článku prvního čísla otevřeně nevyjádřili, co bylo skutečným důvodem založení nového listu, ale prozrazovali mezi řádky, že hlavní příčinou vydání jsou rozdíly v otázce taktiky. Prohlašovali, že úkolem časopisu je vypracovat a prosadit v rakouském dělnickém hnutí správnou taktiku, protože dosavadní byla příliš ztrnulá a nová je pro stranu nebezpečná.

„Dali jsme si — a víme to — velký úkol“, psali, „získat rakouské dělnictvo pro diskusi a řešení otázky: jaké taktiky má používat strana v Rakousku v nejbližší budoucnosti, aby co nejúčelněji prosadila, rozšířila a uskutečnila socialistické zásady mezi lidem. Rozluštění této otázky je nutné, protože na ní závisí jednota a disciplína, důvěra a přesvědčení soudruhů ve veřejné akci strany. Dnes vidíme, že strana, kdykoli se objeví nějaká důležitá politická otázka, nastupuje do akce rozpolcena, nebo se dokonce chová pasivně, protože se nemůže sjednotit ve svém postupu; vidíme, že se na veškeré její úsilí jako olověné závaží větší a úspěšnému působení brání nejasnost a nedostatek jednotné taktiky. Řečeno několika slovy: životaschopnost strany závisí na tom, podaří-li se jí propracovat k určité, jednotné, jejím cílům a skutečným poměrům přiměřené taktice“.⁵

Jak si tuto určitou, jednotnou a daným poměrům přiměřenou taktiku představují, zakladatelé listu **Wahrheit** blíže neuváděli. Formulovali ji jen obecně v prvním čísle následujícího roku, kde přiznávali, že účelem založení nového listu bylo „urovnat cestu onomu směru v sociální demokracii, ke kterému patří“.⁶ Stručněji a konkrétněji vyjadřoval linii a taktiku umírněných listů a tvořícího se umírněného směru v rakouském a českém dělnickém hnutí programový článek brněnského listu **Spravedlnost**.

„Program, kterýž my budeme mít sledovati“, psala redakce, „jest obsáhlý; nejpodstatnější odstavce jsou: boj proti vykořisťování nejušlechtlejších sil lidu ve prospěch jednotlivcův a boj proti panství třídnímu: rozšíření práva volebního; statistika pracovníctva a na základě jejím případné opravení živnostenského řádu a zákonů továrních; zákon zárukový; rozšíření působnosti společenstev průmyslnických a spolků dělnických; vydání zákonů o svobodném shromažďování; bezpodmínečná svoboda tisku a svoboda kolportáže; změna finančního hospodářství

ve prospěch lidového úvěru; postupná daň z příjmů; větší sazba pro příjmy z kapitálu, menší sazba pro příjmy z práce; zmenšení státních břemen prozatímním zmenšením stálých vojsk“.⁷

Program listu **Spravedlnost** neobsahoval nic jiného než dílčí požadavky programu sociálně demokratické strany. To znamená, že taktika umírněných, jak svědčí celková linie jejich orgánů i praktická politika, vycházela z programu sociální demokracie, ale kladla důraz na boj za dílčí požadavky a denní zájmy proletariátu. Tato taktická orientace nebyla sama o sobě nesprávná, neboť odpovídala objektivní ekonomicko-sociální situaci, politickým poměrům v Rakousku i stavu a zájmu dělnického hnutí, avšak při jejím výkladu, uplatňování a provádění se dopouštěli od počátku oportunistických chyb, když přeceňovali význam všeobecného volebního práva a reformem a zaujímali netřídní poměr ke státu.⁸

Tyto nepříznivé jevy v taktice umírněných přispívaly k tomu, že radikálové, ačkoli vycházeli rovněž z programu sociálně demokratické strany, začali vystupovat proti boji dělnictva za dílčí požadavky, všeobecné volební právo a reformy. Zdůrazňovali nutnost osvobození proletariátu z politické a hospodářské závislosti (konečné cíle dělnického hnutí). Vedla je k tomu ovšem i špatná hospodářská situace, zostřující se politická perzekuce a propaganda ze zahraničí.

Tato taktická linie se zračila jak na stránkách vídeňské radikální **Die Zukunft**, tak v českých **Dělnických listech**, které vycházely od počátku r. 1881 ve Vídni jako ústřední orgán československé sociálně demokratické strany. Již na jaře r. 1881 vystupovaly proti dosavadnímu způsobu boje za všeobecné volební právo a žádaly změnu taktiky.

„Taktika, nebo-li způsob, jakým strana naše nepřátele své se potíratí snaží,“ psaly, „musí být přesně udána, a povinností soudruhů jest, dle ní se řídití. Jest arcí pravdou, že v listech našich toto téma ještě málo protřepáno a protož doufáme, že soudruzi nahlédnou důležitou otázku tu a podají své dobrozdání, zdaliž taktika naše dobrá, čili ne.“ Kritizovaly pak „ony prostředky agitační, které od mnohých soudruhů v domnění, že k cíli dobrému povedou, užívány bývají. Oblíbený prostředek agitační jest domáhání se **všeobecného práva hlasovacího**. Jsme stranou **demokratickou**, a protož zajisté nebude ani jeden v řadách našich,“ pokračovaly, „který by zavrhoval všeobecné právo volební. Avšak dnes, jak si věci stojí, jest zcela nemístné, ba nesmyslné, domáhati se jej způsobem takovým, jak se posud stává... Jako v Německu, tak i ve Francii odhodila většina dělnictva udělené již právo volební co zbytečnou hračku. A my — toť se rozumí, bychom si proti liberálům nezadali — žádáme to, co dělnictvu cizích zemí neprospělo, tvrdošíjně dále. Zájmy lidu pracujícího úplně se křížují s oněmi liberálních kapitalistů a protož jest nám nalézti také nových cest.“⁹

V tomto dvojím postoji k dílčím požadavkům a konečným cílům se prohlubovalo rozdílné pojetí taktiky mezi tvořícím se radikálním a umírněným směrem v rakouském i českém dělnickém hnutí.

Roztržka mezi umírněnými a radikály ve Vídni nepřesáhla hranice obvodu hlavního města rakouské monarchie a nelze ji proto pokládat za počátek otevřeného rozkolu v celém rakouském dělnickém hnutí, jak soudí někteří pamětníci.¹⁰ Rozkol ve vídeňském dělnické hnutí však působil na dělnické hnutí v ostatních zemích a přispíval k zostřování vnitřních sporů v rakouské i československé sociálně demokratické straně.

Novou situací ve straně se zabýval sjezd rakouské sociální demokracie, který se konal z podnětu ústředního výboru ve Štýrském Hradci 14. a 15. srpna 1881 ilegálně v Büchelwangu poblíž hornoštýrského města Mürzzuschlagu.

Rokoval o upevnění organizace strany a vnitrostranické disciplíny, o taktice a o poměru rakouského dělnického hnutí k Mostovi a k německé sociálně demokratické straně, který se stal znovu aktuální v souvislosti se svoláním mezinárodních sjezdů sociálních revolucionářů (anarchistů) a sociálních demokratů. Zúčastnilo se ho jen 10 delegátů z Vídně, Štýrska a severních Čech. Československou sociální demokracii zastupoval vídeňský delegát Josef Hybeš. Z Liberce byl přítomen Franz Röscher. Brněnský delegát Karel Kunze se dostavil až po ukončení rozhovorů. Podle jeho zprávy se na sjezdu mnoho hovořilo, ale dohody o sporných otázkách se nedosáhlo. Tomu odpovídá i rozhodnutí sjezdu rozeslat podklady k jednání, vypracované E. Kallerem-Reinthalem, k posouzení stranickým organizacím.¹¹

Kallerova předloha pojednávala ve čtyřech oddílech o organizaci, tisku, podpůrném řízení, propagandě a taktice. Vycházela z programu rakouské sociálně demokratické strany, přijatého na sjezdu v Neudorfu a doporučovala vypustit formulaci „zákonitě cesty“, která pronikla i do rakouského dělnického hnutí pod vlivem gothajského programu a omezovala formálně taktiku strany na legální prostředky. V poměru k mezinárodnímu dělnickému hnutí si měla rakouská sociální demokracie uchovat i nadále samostatnost a řídit se v programu i taktice usnesením vlastních sjezdů, které se měly scházet ilegálně. Sídlem ústředního výboru měl zůstat až do sjezdu v r. 1882 Štýrský Hradec. Kontrolní komise se překládala z Lince do Liberce. Strana se měla zaměřit na rozvíjení tajné propagandy s pomocí ilegálních tiskovin (letáků) a využívat též „jiných účelných prostředků“ k získání lidu pro revoluci. V nové organizaci měla být pevně vymezena kompetence jednotlivých řídicích článků (výborů), aby se snadno nahradily v případě perzekuce.¹²

I když tyto návrhy známe zatím jen v obecných rysech a interpretaci rakouské policie, můžeme soudit, že se snažily upravit taktiku rakouské sociálně demokratické strany podle daných poměrů a stavu dělnického hnutí v témž smyslu, jako byla pozměněna v československé sociální demokracii na pražské konferenci r. 1880, avšak s tím rozdílem, že navazovaly na juliánovskou konferenci a ještě výrazněji byly přes subjektivní postoj autorův prostoupeny v řadě otázek (tajné sjezdy, rozvíjení ilegální propagandy revolučního charakteru, užití „jiných účel-

ných prostředků“) radikálními tendencemi. Zrcadlily smýšlení většiny rakouského socialistického dělnictva, které usilovalo prostřednictvím svých delegátů o překonání rozdílných názorů a udržení jednoty na základě zásad přijatelných pro radikály, nevyhovujících však umírněným, což naráželo na odpor jejich delegátů a stoupenců.

Kallerovy návrhy byly podle usnesení sjezdu zaslány organizacím v jednotlivých zemích, ale jejich prodiskutování a provedení zmařila opozice umírněných a vlna perzekuce, která začala zásahem policie proti účastníkům sjezdu a nejvýznamnějším představitelům ústředního výboru rakouské sociálně demokratické strany ve Štýrském Hradci.

Úřady a policie nezachytily včas stopu vedoucí k zasedání sjezdu, ale záhy získaly doklady o jeho jednání i s průkazným materiálem proti účastníkům při zatčení E. Kallera-Reinthala na tajné schůzi v Kindbergu. Zabavený materiál stačil k tomu, aby účastníci sjezdu byli postaveni před soud a 30. listopadu 1881 odsouzeni: Kaller-Reinthal na 6 měsíců, Leissner (Víděň) na 4 měsíce, Roscher a Hybeš na 3 měsíce, Pauler (Št. Hradec) a Grosse (Víděň) na 6 týdnů ostrého vězení.¹³

Pod tlakem silící perzekuce **upadl vliv ústředního výboru** ve Štýrském Hradci ještě více a zkrátka zcela zanikl. Namísto jednotného vedení se **vytvářela v rakouské sociálně demokratické straně spontánně dvě centra: radikální ve Vídni a umírněné v Brně.**

Ústřední výbor československé sociálně demokratické strany ve Vídni zastával rovněž v podstatě radikální stanovisko. Skládal se počátkem roku 1881 z předsedy Vincence Zicha, pokladníka Josefa Randy, korespondenta Josefa Pižla a vedoucího podpůrné pokladny Václava Štefka. Tajný agitační výbor tvořili Josef Hybeš, Josef Hrubý, Václav Štefek, Zastěranda, Brabenec, Diviš, Pučálka a Hoffman.¹⁴ V úzké spolupráci s vídeňskými radikály české i německé národnosti usiloval o výstavbu tajné organizace a šíření socialismu s pomocí legální i ilegální propagandy.

„Již delší dobu, co bylo ústřední vedení české dělnické strany přeloženo z Prahy do Vídně,“ oznamovala zpráva z Vídně policejnímu ředitelství v Berlíně, „bylo zjištěno, že tato dělnická frakce utvořila zde a také v Čechách, na Moravě a ve Štýrsku tajné kluby, zvané sekce, jejichž hlavním cílem bylo za vedení tohoto ústředního výboru vnést socialistickou propagandu do všech kruhů, rozšiřovat letáky socialistického obsahu, podporovat rodiny zatčených pro socialistickou činnost a vůbec získat z dělnických kruhů co nejvíce stoupenců pro tajnou organizaci.“¹⁵

Rekonstruovat síť tajné organizace československé sociálně demokratické strany je velmi nesnadné, protože policejní údaje o síle a rozmístění základních organizací (sekcí), na něž jsme bohužel zatím odkázáni, se značně různí a nerozlišují dostatečně jejich národní charakter. Avšak na základě materiálů, které shrnul

ve svém příspěvku o dějinách dělnického hnutí v Čechách Zd. Šolle, můžeme s jistotou tvrdit, že tajné sekce československé sociální demokracie existovaly nejen ve Vídni a v Praze, ale i v důležitějších průmyslových oblastech v Čechách a z části též na Moravě.¹⁶

Spolehlivější informace máme o její struktuře a stanovách. Základem organizace byla sekce, která podléhala vyšším stranickým orgánům. Kromě ústředních a zemských orgánů měla strana také okresní či místní organizace. Tvořilo je vždy nejméně pět sekcí. V čele okresní organizace stál agitační výbor, volený důvěrníky základních organizací. Jednací řád i úkoly těchto orgánů byly přesně stanoveny, tak jako byly vymezeny povinnosti a práva jednotlivých členů. Ti měli odebírat stranický tisk, platit příspěvky, plnit úkoly uložené vyššími orgány a štit vliv strany. Směli se zúčastňovat jednání sekce, vyjadřovat se na členských schůzích o práci nadřízených orgánů a volit delegáty na sjezd strany, který se měl scházet každý rok.¹⁷

Tyto stanovy se buďto zcela nebo aspoň v hrubých rysech shodovaly s organizačními návrhy, předloženými na sjezdu v Müzzuschlagu E. Kallerem-Reinthalem, avšak nebyly z nich přejaty, protože řád sekcí se téměř doslova shodoval s návrhem stanov, který vezl s sebou V. Zich na agitační cestě Moravou a Čechami r. 1880.¹⁸

Vedle tajné organizace existovala stranicky řízená veřejná organizace v podobě dělnických spolků vzdělávacího, odborového a podpůrného charakteru, které využívali sociální demokraté k organizaci a agitaci širokých vrstev dělnictva, případně i maloburžoazie.¹⁹

Obdobně jako československá sociálně demokratická strana pracovala též organizace rakouské sociální demokracie v severních Čechách.

Opírala se o četné dělnické spolky, založené a řízené stranou. V každém z nich působil důvěrník nebo více členů strany, kteří spolupracovali s agitačním výborem. Ten tvořili členové redakce a vydavatelé listu *Arbeiterfreund* v Liberci a agitátoři, vysílání do dělnických schůzí na žádost důvěrníků místních organizací. Na veřejné části schůze přednesli připravený referát a byl-li „vzduch čistý“, projednali v důvěrném zasedání se shromážděnými členy strany stranické záležitosti. Tajným klubům nebyli prý severočeští socialisté nakloněni. Neznamená to však, že by byli proti tajné organizaci a agitaci všeobecně, nýbrž že toliko nesouhlasili s jednostrannou spikleneckou činností, propagovanou ultralevými anarchistickými živly z okolí Mostova (emisař Petersen). Ilegální činnost chápali jako nutný prostředek k rozvíjení legální organizace, agitace a propagandy, tedy způsobem obvyklým v českém i rakouském dělnickém hnutí již od sedmdesátých let minulého století.²⁰

Organizace rakouské sociálně demokratické strany v severních Čechách byla podle výše provedeného srovnání volněji než stanovami podložená organizace československé sociální demokracie. Avšak tento rozdíl nebyl zásadní, ani ne-

trval dlouho. Vlivem sílící perzekuce a šířících se radikálních tendencí byli nuceni i liberectí socialisté přistoupit k upevnění tajné organizace s přesněji vymezenou strukturou a kompetencí jednotlivých složek. Stalo se tak na tajné konferenci v Janově Dole u Liberce 6. listopadu 1881, kde byl přijat za základ tajné organizace organizační statut, shodující se v podstatě se stanovami československé sociálně demokratické strany, rozhodnuto pokračovat v tajné propagandě s pomocí letáků a zvolen výbor v čele s A. Behrem, J. Hannichem, F. Roscherem, J. Ulbrichem. F. Königem, Fr. Nechvílem, Ferd. Schwarzem, Wilh. Weichenhahnem aj.²¹

Tajná organizace československé i rakouské sociálně demokratické strany v českých zemích neměla na počátku osmdesátých let nic společného s levým sektářstvím a anarchistickými organizačními principy, protože byla budována na principu demokratického centralismu a byla kombinována s legální činností. Třebaže ji prosazovali hlavně radikálové, působili v ní také socialisté umírněného smýšlení.

Totéž je možno říci o propagandě prováděné legálně dělnickým tiskem, anebo ilegálně tajnými letáky domácího původu.

Jaké cíle sledovala československá sociálně demokratická strana a jakých prostředků mínila použít, aby jich dosáhla, výstižně charakterizoval pražský list **Budoucnost** v článku, nazvaném příznačně **Co chceme?**, který zároveň vystihuje taktickou linii listu i strany.

Cílem sociální demokracie, psalo se v něm, je politické a hospodářské osvobození proletariátu. Hlavním prostředkem k dosažení cíle je organizace, propaganda a agitace. Přímé politické a hospodářské požadavky dělnictva, obsažené v programu sociálně demokratické strany všeobecným volebním právem počínajíc a zavedením živnostenských inspektorů končíc, jsou toliko dílčími prostředky.

„Okolnost tato pak, že mnohých těchto prostředků se teprve domáhati musíme,“ pokračoval výklad dále, „působí k tomu, že velmi mnozí si prostředky tyto pletou se samotným cílem, ano, že velmi často jediný prostředek a dosažení téhož za cíl sám považují, a proto musíme zde ještě jedenkrát důraz na to klásti, že cílem naším, že to, co chceme, jest úplná, politická i hospodářská neodvislost, jest svoboda v nejryzejším smyslu toho slova a vše ostatní, čeho jsme se buďto již domohli, nebo dosažení čeho se doposud domáháme, jest toliko prostředkem k dosažení cíle a nikdy ne cílem samým, ano, že přesvědčení jsme o tom, že teprve tehdy, kdy veškeré požadavky naše plně a dopodrobna provedeny budou, dosáhneme konečného cíle, že např. vyplnění politických požadavků našich bez splnění národohospodářských požadavků nám ani v nejmenším neprospěje.

Tím ovšem není řečeno, že bychom v případě možnosti ten neb onen prostředek . . . jak dalece možno by bylo, využítovati nechtěli, nýbrž jen tolik tím míníme říci, že dle posavadní zkušenosti jest marnou prací, domáhati se dosažení toho kterého prostředku, věnovati tomu neb onomu prostředku více pozor-

nosti, než nevyhnutelně třeba, pokud nebudeme tak dalece zorganizováni, bychom s výsledkem dosažení prostředku toho splnění požadavku našeho očekávatí mohli.

Prvním z těchto prostředků jest dosažení všeobecného přímého a rovného práva hlasovacího do všech zastupitelských sborů... My žádáme dosažení prostředku tohoto ne snad proto, že bychom v něm spatřovali nějaký kouzelný proutek, kterýmž by se dalo právě dosáhnouti konečných snah našich, nýbrž proto, že jest prostředek tento naším přirozeným právem, od jiných nám zadržovaným. Jelikož ale dobře víme, že nynější poměry nejsou dle toho, bychom mohli s výsledkem nějakým v dosažení tohoto přirozeného práva našeho doufatí, ana s jedné strany není k dosažení toho organizace naše dosti rozvětvená a pevná, s druhé strany nynější rozhodující kruhy bezpočtukráté dokázaly, že nemají tak brzy v úmyslu spravedlivým požadavkům našim zadostiučiniti, nepovažujeme nynější okamžik za příhodný, práva tohoto se domáhati, nýbrž na dobu pozdější, na dobu příhodnější jej odložití a čas nynější raději k organizování a uvědomování se užitčejší použití, při čemž zároveň ale prohlašujeme, že, jak se samo sebou rozumí, nároků na přirozené právo toto nikdy se nevzdáme a každé příležitosti k dosažení jeho se naskytující využítkovati hleděti budeme.“²²

Budoucnost tedy nesouhlasila s názory a taktikou umírněných, kteří, jak bylo výše doloženo, zdůrazňovali boj za dílčí požadavky a všeobecné volební právo a namnoze je přečeňovali na úkor konečných cílů. Stejně jako radikální *Dělnické listy* nepokládala za vhodné bojovat za ně v dané situaci, ale na rozdíl od nich se jich nevzdávala, protože je pokládala za nezadatelné právo dělnictva a prostředek k dosažení konečných cílů. Její taktické stanovisko se v hrubých rysech shodovalo s postupem radikálů, ale úplně se s ním nekrylo. Blížilo se nepochybně postoji libereckých socialistů a jejich orgánu *Arbeiterfreund*. Tím méně mělo něco společného s anarchistickou taktikou zamítání všeobecného volebního práva a politického boje dělnické třídy, která začala pronikat pod vlivem mezinárodního dělnického hnutí a některých anarchistů i do dělnického hnutí v Rakousku.

Také ilegální agitace domácího původu, nikoli však zahraniční, pocházející z okolí Mostova, vycházela z programu sociální demokracie, ačkoli byla prováděna hlavně radikály.

Potvrzuje to rozbor letáku *Našemu národu*, který byl zhotoven na podnět ústředního výboru československé sociálně demokratické strany a rozšiřován ilegálně počátkem července 1881 na mnoha místech v Čechách a později též na Moravě.²³

Byl určen všem vrstvám pracujícího lidu. Upozorňoval na existenci třídních rozporů v soudobé společnosti, objasňoval příčiny nerovnoprávného postavení proletariátu, odhaloval třídní podstatu buržoazní politiky a vysvětloval, co je socialismus a co chce sociální demokracie.

„Objasnivše takto postavení národa našeho“, psali vydavatelé, „přicházíme

konečně k zodpovídání první naší otázky: kdo jsme? a představujeme se čtenářstvu našemu ještě jedenkrát co sociální demokraté, neb jinak, přečestěno, co společenští svobodomyšlníci, co přátelé lidu, jenž sice neblahými poměry daleko přes hranice vlasti naší zahrnutí, s krajany našimi přec cítíme, je milujeme a špatné a nespravedlivé zařízení nynější společnosti seznavše, na základech v pravdě demokratických lepší budoucnost a blahobyt lidu dle příkladu jiných národů zavést se usilujem.

Nuž přijdeme k otázce druhé: co chceme? Přímo řečeno: rovnoprávnost a blahobyt všeho lidu bez jakéhokoli rozdílu rodu neb povolání. . . „Rovnost, volnost, bratrství!“ jest tudíž našim heslem. Jak těmto požadavkům vyhověti možno, tomu nás učí věda sociální — socialismus. Nežádá věda sociální zkázu někoho, jak naši protivníci ve svém vzteku a strachu do světa vykřikují, nýbrž každému dopřeje žítí, žádá jen, aby i ti, jenž dnešního dne v duševní i hmotné bídě živoří, též lidmi v pravém slova smyslu se stali, neboť hlavní zásadou socialismu jest: povznešení celé společnosti lidské na stupeň důstojnosti, vymanění totiž z duševní i hmotné poroby všech utiskovaných a dosažení vyššího blaha pro celou společnost lidskou.“²⁴

Jak legální, tak ilegální socialistická propaganda domácího původu v českých zemích vycházela tudíž z marxismu, ale latentně se i tu prosazovaly v sociálně demokratické straně dvě tendence: radikální a umírněná, a to nikoli pouze ve vztahu k Vídni a k Brnu, jak již bylo uvedeno, nýbrž i v samém zdejším dělnickém hnutí, především v Praze a pak také v severních Čechách, kde se rovněž prohlubovaly rozpory mezi stoupenci umírněné a radikální taktiky, ovšem nepronikly ještě na veřejnost.

Podle důvěrné úřední zprávy, kterou sice nelze brát doslova, ale není možno ji ani opomíjet, protože její racionální jádro je doloženo dalšími doklady a celým vývojem dělnického hnutí, panoval v létě roku 1881 mezi rakouskými socialisty „velký rozkol nejen ve Vídni, ale i v Praze, podle toho, jak se jedni přidružují směru radikálního a druhí umírněného“.²⁵

V Praze nedošlo ještě k rozkolu — v tom zpráva přeháněla a paušálně zveřejňovala situaci v dělnickém hnutí ve Vídni — avšak dvě skupiny v dělnickém hnutí tu již vskutku existovaly: radikální a umírněná. Radikální vedl Antonín Motl a mluvčím umírněné bývá v soudobých relacích označován Ladislav Zápotocký.

O existenci radikálního a umírněného směru v pražském dělnickém hnutí nemůže být pochyb. Sporným zůstává zařazení L. Zápotockého. Soudě podle článku o taktice publikovaného v **Budoucnosti**, kterou redigoval, nemůžeme „umírněné“ stanovisko L. Zápotockého klást do jedné roviny s linií umírněných vídeňských a brněnských socialistů. Můžeme je, jako se stalo v případě **Budoucnosti**, srovnávat spíše s postupem předních libereckých socialistů, který nelze v té době nazvat ani radikální, ani umírněný, byl marxistický.

„Umírněnost“ L. Zápotockého záležela nejspíše v tom, že nesouhlasil, a i v tom se shodoval s libereckými socialisty, s ultralevými názory některých radikálů, kteří se začínali stavět, jak bude ještě podrobněji vyloženo, proti všeobecnému volebnímu právu nikoli pouze z důvodů taktických, nýbrž zásadních. Proto žádali, aby bylo škrtnuto z programu sociálně demokratické strany. Tím se dostávali, ať si to uvědomovali či nikoli, na pozice blízké anarchismu.

Spory v lůně pražského dělnického hnutí nabývaly v létě r. 1881 takové povahy, že narušovaly úspěšnou činnost českého dělnického hnutí v Čechách. Sociální demokraté české národnosti v severních Čechách vyslali proto do Prahy Františka Chouru a dožadovali se svolání sjezdu československé sociálně demokratické strany, aby je vyřešil. Zajímavé je a pro neobyčejně složitou situaci v dělnickém hnutí v severních Čechách příznačné, že se vyslovili ústy svého představitele pro ponechání všeobecného volebního práva v programu sociálně demokratické strany a podpořili tak „umírněné“ stanovisko L. Zápotockého, ačkoli se již vesměs přikláněli k radikálnímu směru.²⁶

Nejinak se vyvíjely poměry mezi německým socialistickým dělnictvem v severních Čechách. Liberečtí socialisté spolupracovali ještě s vedením německé sociálně demokratické strany, jak nasvědčují četné doklady, zejména pak návštěvy Augusta Bebela a jeho rozhovory s vedoucími pracovníky v Liberci dne 14. července 1881.²⁷

Již před tím se tu však ozývaly hlasy nespokojenosti s dosavadním způsobem agitace. Vycházely bezpochyby od přívrženců radikálního směru, kteří se domáhali rozhodnější taktiky. „Kromě této agitace,“ praví se ve výše citované zprávě ministerstva vnitra o organizaci a poměrech v sociálně demokratické straně v severních Čechách z 22. března 1881, „jsou jednotlivci, kteří zastávají názor, že filosofování ‚s prázdným žaludkem‘ je stále neplodnější a že by bylo na čase, započít s jinou taktikou nebo jinou agitací. Diskuse o této otázce byla důvodem, že výše jmenovaný Schwarz se stáhl zpět od jakékoli agitace a chová se nyní pasivně.“²⁸ Není vyloučeno, že předmětem rozhovorů s Augustem Bebelem byly mimo jiné tyto otázky. I v poměrně vyspělé a spořádané organizaci sociálně demokratické strany na Liberecku a v severních Čechách se zostřovaly rozpory o taktiku mezi umírněnými a radikály.

Velká nespokojenost s postupem libereckého vedení v severních Čechách vznikala zejména mezi německým dělnictvem v severočeském hnědouhelném revíru, zvláště na Ústecku. To již tradičně úzce spolupracovalo s českými socialistickými dělníky a přimykalo se ještě více k radikálně smýšlejícím sociálním demokratům v československé sociálně demokratické straně.²⁹

Radikalismus v českém i rakouském dělnickém hnutí se rychle rozmáhal a rozpory mezi umírněnými a radikály sílily pod vlivem závažných událostí v Rusku a vývoje mezinárodního dělnického hnutí, který dočasně kulminoval kolem dvou mezinárodních sjezdů: sociálních revolucionářů a sociálních demokratů.

Na jaře r. 1881 vyvrcholila teroristická činnost ruských narodovců v úspěšném atentátu na cara Alexandra II. Smrt vládce nejreakčnější evropské monarchie z rukou zanícených revolucionářů vyvolala přes všechny výhrady k jejich taktice vlnu nadšení v řadách rakouského i českého dělnického hnutí. Nemohlo se pochopitelně projevit veřejně, v tisku. Ale šířilo se důvěrnou cestou. Ve Vídni a v Praze se konaly na počest významné události slavnostní dělnické schůze. „Petrohradská katastrofa z. 15. března 1881 mocně zapůsobila na všechny vrstvy obyvatelstva,“ doznávalo vídeňské ministerstvo vnitra v jedné zprávě místodržitelům a v jiné bylo nuceno konstatovat, že atentát na cara vzbudil velkou radost mezi dělnictvem.³⁰

Není však vyloučeno a je pravděpodobné, že rakouské i české dělnické hnutí se stýkalo příležitostně s ruskými a polskými revolucionáři přímo, i když tyto styky bude nutno ještě lépe doložit.

Podle zprávy německého listu **Berliner Tagblatt** z 23. března 1881 byla Vídeň již po několik let křížovatkou, ve které se sbíhaly nitky mezi „nihilisty“ v Rusku a na západě Evropy. Konaly prý se tu jejich tajné schůzky a žila tu „nihilistická“ kolonie. Vídeňské policejní ředitelství tuto zprávu nevyvracelo, ale oznámilo, že se 20. března konala slavnost polského vídeňského spolku, které se zúčastnili představitelé československé sociálně demokratické strany V. Zich, J. B. Pecka a N. Zoula. Bavili se s Poláky, odsouzenými v krakovském velezrádném procesu: Konrádem Korytinským a Antonínem Nedachowským, jenž nesouhlasil s atentátem na cara Alexandra, ale vyslovil se pro masové revoluční povstání v Rusku.³¹

Styky s ruskými a polskými revolučními činiteli a obzvláště pak úspěchy ruských revolucionářů posilovaly v rakouském i našem dělnickém hnutí revolučně radikální tendence, avšak mimo to vybízely ultraradikální živly k napodobení v podstatě anarchistické taktiky individuálního teroru a zavrhování politického boje.

Radikálně anarchistické tendence v našem dělnickém hnutí podpořil i vývoj mezinárodního dělnického hnutí, ve kterém se anarchisté a sociální revolucionáři různého ražení pokusili vytvořit jednotnou frontu a najít společný jazyk v programu a taktice na mezinárodním sjezdu sociálních revolucionářů (anarchistů) v Londýně 14.–18. července 1881.

Podnět ke svolání sjezdu „sociálních revolucionářů obou hemisfér“, jak se nazýval, vyšel od belgické federace Mezinárodní dělnické asociace, která se udržela jako torzo bývalé sekce I. internacionály a hlásila se k anarchismu. Zúčastnili se ho delegáti různých sociálně revolučních a anarchistických skupin z Anglie, Francie, Holandska, Itálie, Španělska, Ameriky, Ruska a jiných zemí. Podporovala jej také radikálně socialistická emigrace v Londýně v čele s Mostem, který se ho však osobně nezúčastnil, protože byl 26. června 1881 odsouzen na 16 měsíců vězení pro schvalování atentátu na cara Alexandra II.

Sjezd sociálních revolucionářů se hlásil formálně k I. internacionále, ale ve skutečnosti znamenal rozhodující obrat zahraničního radikálního sociálně revolučního hnutí od marxismu směrem k anarchismu. Diskutovaly se na něm, neboť závazná usnesení se mezi anarchisty nepřijímala, tři hlavní otázky: zásadní cíle, taktika a organizace. V první otázce pronášeli delegáti nejrůznější názory od revoluční diktatury až po anarchistický individualismus. Postupně a převážně se však sjednocovali přes jisté individuální rozdíly na bazi komunistického anarchismu a po diskusi se shodli na programu, vyjádřeném heslem „sociální revoluce“. Co se týče taktiky, odmítli legální činnost, hájenou a prováděnou sociální demokracií, zavrhlí jakoukoli parlamentní politiku a schválili používat individuálního teroru — taktiku propagandy činu. V oblasti organizační stanovili proti demokraticko-centralizačním zásadám sociální demokracie za základ organizace autonomisticko-federalistický anarchistický princip samostatných individuí a skupin. Na závěr se pokusili obnovit Mezinárodní dělnickou asociaci. Rozdíly v názorech mezi anarchisty však byly příliš velké, než aby se dala utvořit nějaká ústřední řídicí organizace, nehledě na to, že existence takové organizace byla v rozporu s autonomistickými názory většiny účastníků. A tak činnost této organizace zůstala fiktivní, pokud se nestala sektářským nástrojem anarchistických skupin, jako tomu bylo ve Spojených státech amerických.³²

Sociální demokraté se snažili čelit nebezpečí anarchismu v mezinárodním dělnickém hnutí upevněním vlastních řad po stránce organizační, ideologické i taktické. Za tím účelem svolali vlastní mezinárodní sjezd do Curychu ve Švýcarsku.

Podnět k jeho uspořádání vzešel od belgických socialistů na sjezdu v Gentu. Ale ve skutečnosti stáli za ním socialisté v Curychu, který byl útočištěm emigrovavších německých sociálních demokratů. Jednání v Curychu bylo zakázáno a proto se mezinárodní sjezd sociálních demokratů konal v Churu 2.—4. října 1881. Zúčastnilo se ho 19 delegátů z 15 zemí.

Jednali nejdříve o situaci sociálně demokratického hnutí v jednotlivých zemích. Ta byla vzhledem k panující perzekuci a různým podmínkám podle přednesených zpráv tak rozdílná, že byl stažen z pořadu jednání návrh na vytvoření společné organizace a stanovení společného programu. Byl odsunut do té doby, až skončí výstavba národních organizací. Z téhož důvodu upustil sjezd od vypracování připravovaného manifestu, založení společného mezinárodního orgánu a formulace jednotné taktiky. Ponechal jednotlivým stranám taktickou volnost a spokojil se s tím, že za všeobecnou taktickou směrnicí, než se vypracují přesnější pokyny, stanovil pro všechny účastníky Marxův a Engelsův Manifest komunistické strany. Na závěr bylo přijato usnesení o nutnosti vzájemné spolupráce, podpory a výměny zkušeností jednotlivých sociálně demokratických stran.³³

Ani jeden z obou sjezdů nepřinesl to, co mezinárodní i rakouské a české dělnické hnutí nejvíce potřebovalo: jednotu a jasné světlo ve sporných otázkách taktiky. Závěry sociálně demokratického sjezdu v Churu byly tak obecné, že ne-

mohly být jasnou směrnicí ani pro stoupence umírněné taktiky, tím méně mohly uspokojit radikály. Usnesení londýnského sjezdu — program „sociální revoluce“, taktika individuálního teroru, odmítnutí legálních prostředků a parlamentní činnosti spolu s návrhy v oblasti organizační — zaváděla mezinárodní, rakouské i české dělnické hnutí do přímého vlivu anarchismu, k němuž se v této době otevřeně přihlásila i londýnská *Freiheit*, redigovaná po dobu Mostovy nepřítomnosti anarchistou Johnem Nevem.³⁴

Rakouští i čeští socialisté jednali o obeslání mezinárodních sjezdů, ale z různých důvodů neposlali oficiální delegáty ani do Londýna, ani do Curychu. Nemůže však být pochyb o tom, že radikálové upírali své zraky do Londýna, kde byl přítomen rakouský anarchista Josef Peukert, pocházející ze severních Čech, který zastupoval Německý dělnický spolek v Basileji a Federaci revolučních skupin ve Švýcarsku, a Čech K. Růžička, který byl delegován českou sekci Slovanské společnosti (Slavonic Society) v Londýně.³⁵ Umírnění sympatizovali s jednáním sociálních demokratů v Churu, kde byl přítomen K. Kautsky, delegát z Uher a neznámý informátor vídeňského policejního ředitelství.³⁶

Radikální tendence a anarchistické sklony v rakouském i českém dělnickém hnutí posilovala též ostrá perzekuce, která doléhala stále více na dělnické hnutí v Čechách, jelikož bylo nejsilnější a nejaktivnější v celém Rakousku s výjimkou hlavního města Vídně.

Aby mohla zakročit proti československé sociálně demokratické straně, která vyvíjela, jak bylo výše uvedeno, rozsáhlou ilegální organizační a agitační činnost, sbírala rakouská policie usvědčující materiál ve Vídni i v Čechách. V létě roku 1881 pokládala situaci za dostatečně zralou k úspěšnému zákroku.

Dne 7. července 1881 provedla domovní prohlídky u vedoucích funkcionářů strany ve Vídni a na základě získaných písemností zatkla členy ústředního výboru V. Štefka, J. Randu, J. Hrubého, J. Pižla a Fr. Hlavsu. Usvědčila je z členství v ústředním výboru, ale nezískala průkazný materiál proti členům tajného výboru a proti funkcionářům zemských a okresních organizací a sekcí.

Pražské policejní ředitelství bylo nuceno za těchto okolností postupovat proti socialistům v Čechách samostatně. Sáhlo v Praze k provokačním akcím — nález pekelného stroje ve Vltavě u Charvátova mlýna na Kampě a vhození rozbušek do oken konírny při budově pražského místodržitelství na Malé straně. Využilo jich k podání trestního oznámení státnímu zastupitelství, vykonání série domácích prohlídek a výslechů. Na základě nich bylo provedeno rozsáhlé zatýkání a podána obžaloba proti 31 českým sociálním demokratům v čele s J. B. Peckou a L. Zápotockým pro zločin urážky císaře, tajné spolčování a přečin tiskového zákona. Proces s nimi byl ukončen 4. února 1882 vynesáním rozsudku: 27 obžalovaných bylo odsouzeno do vězení od 6 týdnů do 18 měsíců těžkého žaláře a 4 obžalovaní byli osvobozeni. Jen jediný Leopold Kochmann se vyhnul trestu útekem do Ameriky.³⁷

Když se úřady vypořádaly s vedoucími pražskými socialisty, zaměřily svou pozornost na socialisty v západních a severních Čechách, kde jim činilo starosti hnutí horníků v nýřanském a severočeském revíru.

Dne 18. května 1882 byl zatčen větší počet socialistů v Plzni a okolí, kteří se stali obětí zvláštního protisocialistického senátu zemského trestního soudu v Praze. Jemu byly pak až do roku 1888 svěřovány všechny procesy se socialisty v Čechách. O měsíc později se konalo před ním 10 procesů se sociálními demokraty obviněnými z tajné činnosti. Největší z nich byly se socialisty plzeňskými, kladenskými, duchcovskými a nýřanskými.³⁸

Zatýkání a perzekuce socialistů v západních Čechách nezabránila velkým stávkám horníků na Nýřansku a v severočeském hnědouhelném revíru. Úřady však využily stávkového hnutí k zákroku proti dělnickému hnutí v severních Čechách.

Na základě dlouhodobého šetření, konfidentských zpráv a zatýkání provedeného v souvislosti se stávkou severočeských horníků byla 16. října 1882 podána u zemského trestního soudu v Praze obžaloba proti 50 severočeským socialistům české i německé národnosti z Ústecka, Duchcovska a Liberecka, mezi nimiž nechyběli ani pracovníci vedení rakouské sociálně demokratické strany v Liberci. Během jednání počet obžalovaných ještě vzrostl, takže 22. prosince 1882 byl vynesena rozsudek nad 51 severočeskými socialisty. Převážná většina z nich byla odsouzena k trestům od 24 hodin vězení až do 2 let těžkého žaláře. Mezi odsouzenými bylo téměř celé vedení sociálně demokratické strany v severních a severozápadních Čechách.³⁹

Odsouzení vídeňských, pražských a severočeských socialistů mělo dalekosáhlé následky. Ústřední výbor československé sociálně demokratické strany byl vážně oslaben, pražské vedení bylo na dlouhou dobu vyřazeno z politické činnosti, těžce postiženy byly též vedoucí kádry severočeského dělnického hnutí. Dva důležité orgány sociálně demokratické strany, **Budoucnost** v Praze a **Arbeiterfreund** v Liberci, které se zasloužily o to, že přes pronikání oportunistických a radikálních tendencí zůstávalo dělnické hnutí v Čechách na půdě marxismu, zanikly. Praha ztratila vedoucí postavení v českém dělnickém hnutí a jeho základna se přesouvala na Moravu, kde si udržovali vedoucí postavení umírnění socialisté v Brně, přestože širší vrstvy průmyslového proletariátu sympatizovaly již s radikály. V severních Čechách převládly radikální tendence i na Liberecku, kde měli dosud značný vliv stoupenci taktiky německé sociálně demokratické strany. Na místa osvědčených funkcionářů podlehnuvších tvrdé perzekuci nastupovali noví méně zkušené soudruzi, kteří pak vlivem zahraniční propagandy i úřední vůle podléhali radikalismu a nezřídka dokonce i anarchismu.

Anarchistické tendence v rakouském dělnickém hnutí zesílily zásluhou Josefa Peukerta, který se po sjezdu v Londýně vrátil do Rakouska a nabyt záhy významného postavení v radikálním hnutí i v redakci listu **Die Zukunft**.⁴⁰

Peukert se vracel do Rakouska s úmyslem získat rakouské dělnictvo pro „anti-autoritářský a antiparlamentní socialismus“, jenž nebyl ničím jiným než krycím pojmem pro anarchismus na úrovni londýnského sjezdu.

Hlavní překážkou v realizaci tohoto záměru byl, jak sám přiznává, program projednávaný na sjezdu v Mürzzuschlagu, tedy starý program rakouské sociálně demokratické strany, pozměněný jen takticky v tom smyslu, že místo dříve stanovených „zákonných prostředků“ mělo se používat při uskutečňování zásad a požadavků sociální demokracie „všech prostředků“. Jedním z hlavních požadavků zůstávalo v něm všeobecné volební právo, neboť strana se ještě nevzdala legálních prostředků počítajíc v to parlamentarismus, který Peukert rozhodně zavrhoval jako „škodlivý, nelogický a zhoubný“.⁴¹

Aby uvolnil cestu k anarchismu v rakouském dělnickém hnutí, usiloval především o škrtnutí všeobecného volebního práva z programu rakouské sociálně demokratické strany, tedy o revizi programu, na němž lpěli nejen umírnění, ale též radikálové. To vyvolalo novou diskusi v rakouském i českém dělnickém hnutí. Protože v ní nešlo jen o všeobecné volební právo, ale o celou taktiku, program a zásadní zaměření dělnického hnutí, zostrilo se napětí mezi umírněnými a radikály a komplikovala se i situace v samém radikálním hnutí.

Přímý podnět k nové výměně názorů mezi umírněnými a radikály dala veřejná schůze dělnictva ve Vídni, která se konala 25. března 1882 u Zobela a jednala o požadavcích dělnictva a rakouském parlamentu.

V diskusi k referátu vídeňského maloburžoazního poslance dr. Kronawettera vznikla polemika mezi umírněnými a radikály, kteří se postavili proti všeobecnému volebnímu právu a parlamentarismu. Svůj negativní postoj k jednomu z hlavních požadavků sociálně demokratické strany odůvodňovali tvrzením, že dělnictvo od něho nemůže nic očekávat, protože se musí osvobodit dříve hospodářsky a sociálně než politicky. Tento názor zastávali radikálové německé i české národnosti. Za české radikály promluvil na schůzi J. Hybeš, který odmítl námítky umírněného řečníka a prohlásil podle zprávy Dělnických listů: „Pakli my své hlasovací právo chceme hájit, co nám spomůže? Uteče padesát let, než by jsme dostali většinu do parlamentu. Ten nejlepší důkaz máme v Německu.“⁴²

Je nesporné, že mnozí radikálové reagovali svým vystoupením proti všeobecnému volebnímu právu a parlamentarismu na jejich přeceňování umírněnými, kteří je považovali často nejen za prostředek v boji za socialismus, ale i za nástroj umožňující dosáhnout socialismu klidnou parlamentní cestou bez revoluce.

„Co se týče úspěchu revoluce,“ tvrdila umírněná *Wahrheit*, „jest zcela nepopiratelné tvrzení, že revoluce podniknutá s cílem přivést k platnosti myšlenku nemůže mít v žádném případě úspěch v čase kratším, než se stane skutečností na cestě k sjednocení politické moci, to znamená, než výsledky voleb zajistí bojující straně většinu. Pokud myšlenka nemá stoupence, revoluce nepomůže, jakmile však se získá pro určitý cíl většina společnosti, pak je zbytečná.“⁴³

Upadali-li umírnění, hájící oprávněně všeobecné volební právo, do nebezpečí oportunistu, pak část radikálů ultralevého smýšlení je začínala odmítat nikoli pouze z důvodů taktických, nýbrž zásadních. Pod vlivem listu *Freiheit*, který krátce před vídeňským shromážděním uveřejnil sérii článků, ve kterých se zavrhovalo všeobecné volební právo a navrhovala taktika individuálního teroru, přecházela k anarchismu.⁴⁴

Umírnění nerozlišovali mezi radikály. Odsoudili jejich vystoupení a poukazovali, že všeobecné volební právo je nezadatelným přirozeným požadavkem dělnictva a jedním z nejlepších agitačních prostředků. Vytýkali jim, že se nestarají o zákony společenského vývoje a domnívají se, že určitou sociální formaci mohou změnit mocným slovem a nějakým činem. Tvrdili, že společenská organizace je produktem historického procesu, jenž se vyvíjí podle určitých zákonů a nemůže se libovolně měnit. Může se jen podporovat a urychlovat. Zásadně argumentovali správně. Avšak usměrnění vývoje směrem k socialismu omezovali příliš úzce na všeobecné volební právo.⁴⁵

Na veřejném shromáždění dělnictva ve Vídni 23. dubna 1882, které svolali jako odpověď na projev radikálů, přijali rezoluci, ve které vyhlásili za svůj cíl „osvobození pracujícího lidu od práce za mzdu a od třídního panství odstraněním soukromokapitalistického výrobního způsobu a zavedení společné, státem organizované výroby zboží“. Za prostředek k dosažení tohoto cíle stanovili dílčí požadavky dělnictva v čele s všeobecným volebním právem. Přítomní radikálové souhlasili se všemi požadavky s výjimkou všeobecného volebního práva. Proti němu vystupovali a žádali, aby bylo vyškrtáno z rezoluce.⁴⁶

Aby čelili působení radikálních a anarchistických tendencí na Moravě a ve Slezsku, svolali umírnění brněňští socialisté sjezd moravských a slezských dělníků, který se konal v Brně 9. a 10. dubna 1882.

Zúčastnilo se ho 58 delegátů zastupujících většinou dělnictvo německé i české národnosti z Moravy a Slezska. Byli mezi nimi i zástupci radikálních vídeňských dělnických listů *Die Zukunft* (J. Hybeš a Gregor) a *Dělnické listy* (V. Steska) a severočeský delegát V. Vaic z Ústí n./L. Po projednání programu schválili všichni přítomní rezoluci, navrženou členy brněňského vedení, doplněnou podněty z diskuse a vypracovanou komisí, ve které byl také J. Hybeš. Rezoluce byla koncipována v duchu umírněném, neboť se omezovala v podstatě na dílčí politické a hospodářské požadavky dělnictva včetně všeobecného volebního práva. Přítomní radikálové s ní vyslovili souhlas. Radikální hledisko uplatnili jen v přijatém rozhodnutí nepředkládat jmenované požadavky představitelům státní moci.⁴⁷

Jejich souhlas s rezolucí sjezdu moravských a slezských dělníků, která se vcelku shodovala s rezolucí přijatou na schůzi umírněných vídeňských socialistů, kde právě jmenovaný Greger navrhoval, aby z ní bylo škrtnuto všeobecné volební právo, je možno vysvětlit jednak důvody taktickými – nevyvolat rozkol

s umírněnými, jednak rozdílným postojem radikálů, z nichž někteří nebyli, jak bylo výše uvedeno, proti všeobecnému volebnímu právu zásadně, ale nesouhlasili s jeho přečeňováním, eventuálně jeho prosazováním v dané situaci.

Usnesení brněnského sjezdu moravských a slezských dělníků nezměnilo situaci ani v rakouském, ani v českém dělnickém hnutí.

Jeden z účastníků, vídeňský radikál Vojtěch Steska, který zastával v té době funkci korespondenta tajného vedení československé sociálně demokratické strany ve Vídni, svolal zanedlouho tajnou konferenci československé sociálně demokratické strany. Konala se 16. května 1882 v Malých Holešovicích u Prahy za účasti 9 zástupců českého dělnictva z Vídně, Prahy, Brna a severozápadních Čech. Jednala o stavu českého dělnického hnutí těžce postiženého perzekucí, o upevnění tajné organizace a posílení ilegální propagandy a o vypuštění všeobecného volebního práva z programu československé sociální demokracie, tedy vesměs o aktuálních otázkách, jež byly předmětem diskuse ve vídeňském dělnickém hnutí. Zda bylo všeobecné volební právo již na této konferenci škrtnuto z programu československé sociálně demokratické strany, jak tvrdí policejní zprávy, není jisto. Avšak zcela jisté je, že se o něm z podnětu Steskova jednalo a že ve vystoupení některých delegátů, např. ústeckého radikála V. Vaice, se projevil silný sklon k anarchismu.⁴⁸

Události ve Vídni a průběh konference československé demokratické strany potvrzovaly, že v rakouském i českém dělnickém hnutí vznikla na jaře roku 1882 složitá a kritická situace.

Spory mezi umírněnými a radikály se přiostrily. Postup vídeňských a českých radikálů v otázce všeobecného volebního práva narážel na stále prudší odpor umírněných. Mezi umírněnými listy **Wahrheit**, **Volksfreund** a **Spravedlnost** a radikálními orgány rakouské i československé sociální demokracie **Die Zukunft** a **Dělnické listy**, se rozvinula otevřená polemická diskuse o všeobecném volebním právu, taktice a programu strany. **Spravedlnost** obvinila **Dělnické listy**, že zavrhuje všeobecné volební právo a mění bez schválení sjezdu program strany. **Dělnické listy** vytýkaly zase redakci listu **Spravedlnost**, že přečeňuje všeobecné volební právo a propadá oportunistu. I na dělnických schůzích, zvláště ve Vídni, docházelo k ostré výměně názorů mezi přívrženci umírněného a radikálního směru. To vše pak mělo za následek, že spory, které byly až dosud vedeny formou vnitrostranické diskuse, pronikaly na veřejnost a nabývaly povahy otevřené a polemické diskuse. Jestliže v nich až dosud dominoval spor o způsobu organizace a propagandy, nyní vystoupila do popředí otázka všeobecného volebního práva, ve které se promítal rozdílný postoj jednotlivců i formujících se proudů k taktice, programu a socialismu.

Na výtky umírněných, že zamítáním všeobecného volebního práva porušují platný program sociálně demokratické strany, odpovídali někteří radikálové, že je nutno činit rozdíl mezi programem a požadavky sociální demokracie. Jej

program pokládali za formu budoucí socialistické společnosti, kterou bude možno realizovat v plném rozsahu až po dobytí politické moci. V dané společnosti jej nelze uskutečnit, protože není přijatelný pro všechny. O uskutečnění dílčích požadavků programu soudili, pokud se nedotýkají politické moci, je možno usilovat, protože vládnoucí třídy musí v určitých případech činit dělnictvu ústupky. Za takové požadavky pokládali zejména hospodářské požadavky dělnictva, umožňující zlepšit postavení námezdně pracujících v rámci kapitalismu, tj. snížení pracovní doby, zavedení továrních inspektorů, úplnou koaliční svobodu, volné působení podpůrných spolků, vyhovující živnostenský zákon ap. Ostatní včetně všeobecného volebního práva považovali za program, společenské zásady, které budou realizovány až bude dělnická třída rozhodovat v politickém životě.⁴⁹

To znamená, že tato část radikálů se nestavěla proti všeobecnému volebnímu právu zásadně, ale považovala je za součást programu, ztotožněného se socialistickým společenským zřízením, realizovatelným jen cestou revolučního dobytí politické moci.

Od této části radikálů se lišil postoj J. Peukerta, který zasáhl do diskuse několika články uveřejněnými v ústředním orgánu rakouské sociálně demokratické strany **Die Zukunft**.

Peukert nevyvracel nikterak tvrzení umírněných, že radikálové svým postupem proti všeobecnému volebnímu právu porušují program strany. Tvrdil naopak, nepochybně na adresu umírněných i většiny radikálů, kteří lpěli na programu sociální demokracie, že setrvávat na něm je drezura, která se nesrovnává se socialistickými zásadami, svobodou a rovností. Doporučoval, aby stranickou disciplínu nahradilo přesvědčení. Co se týče všeobecného volebního práva, jež považují mnozí za dobrý agitační prostředek, tvrdil, že není takovým prostředkem, ani nepomáhá zlepšit postavení dělnické třídy. Agitace za všeobecné volební právo sice může sjednotit velký počet voličů, ale nepozvedne je na vyšší úroveň. Socialistická myšlenka jistě zvítězí, až budou masy přesvědčeny. K tomu však stačí společenské poměry. Žádat všeobecné volební právo od soudobé společnosti znamená, podporovat ji. Největší část sociálně demokratického programu nemá tedy za daných okolností vyhlídky na splnění a ani většiny ostatních požadavků nemůže se dosáhnout bez podstatných společenských přeměn. Z toho plyne, že sociálně demokratický program se stal poutem, které překáží těm, „kdož pouta zlomivše, omyly poznajíce, řídí se v boji za osvobození pracujícího lidu vyššími, jasnými principy socialismu“.⁵⁰

Svůj negativní postoj k všeobecnému volebnímu právu zdůvodňoval také tím, že dělnická třída se musí nejdříve osvobodit ekonomicky a pak teprve se osvobodí politicky. Dovolával se při tom proti umírněným demagogicky B. Engelse a jeho práce **Pana Evžena Dühringa převrat vědy**, ve které Engels zdůrazňoval závislost politického zřízení na ekonomických poměrech.⁵¹ Tato téze našla příznivý ohlas i na stránkách **Dělnických listů**, které odmítaly domáhat se všeobec-

ného volebního práva proto, že dospěly k přesvědčení, „že proletář dříve ekonomicky nežli politicky osvobozen býti musí, čili, že svoboda politická bez hospodářské možná není, že se jen tenkrátě svobody politické domoci můžeme, až ekonomicky osvobozeni budeme!“⁵²

Toto zdůvodnění radikálního postoje k všeobecnému volebnímu právu sice správně zdůrazňovalo nezbytnost hospodářského a sociálního osvobození proletariátu proti přečeňování politických požadavků umírněnými, ale zároveň hrubě vulgarizovalo marxistickou tézi o závislosti politické nadstavby na ekonomické základně. Peukertovi nechyběla „logika“, když se dovolával Engelse, ale současně dokazoval, že byl na štíru s dialektikou, propracovanou právě v Anti-Dühringu, ve kterém Engels obhajoval závislost politické nadstavby na ekonomické základně, avšak zároveň zdůrazňoval, že cesta ke změně ekonomické základny kapitalismu je politické povahy, neboť vede jen přes uchopení politické moci dělnickou třídou — diktaturu proletariátu. Peukertova „radikální“ interpretace Engelse o předcházení ekonomického osvobození proletariátu politické svobodě nebyla tedy ničím jiným než hrubou vulgarizací marxismu a nevědomky či záměrně korespondovala anarchistickému podčeňování politického boje a zavrhování diktatury proletariátu. Také ostatní jeho argumenty, namířené proti všeobecnému volebnímu právu, stranické disciplině a programu strany se přes formální přiznání k socialismu rozcházel s marxismem, usilovaly o revizi platného programu sociální demokracie a sledovaly v rakouském dělnickém hnutí výlučně anarchistické cíle.

Potvrzuje to i jeho vystoupení na veřejné schůzi dělnictva ve Vídni 20. června 1882, kde došlo k nové otevřené srážce mezi umírněnými a radikály. V polemice s řečníkem umírněných J. Bardorfem prohlásil, že osvobození dělnictva je možné jen úplným přetvořením soukromokapitalistického výrobního způsobu. Všeobecné volební právo je však jen prostředkem získat politickou moc, tedy panství (Herrschaft). A kde je panství, musí být i ovládnutí. Zásady socialismu však neznají panství, a proto je proti jakémukoli panství, tedy i tzv. socialistickému.⁵³

Tímto výrokem se otevřeně přiznával k anarchismu, neboť popíral nutnost politického boje dělnictva, vystupoval proti diktatuře proletariátu jako přechodnému výrazu politické moci dělnické třídy a zavrhoval socialistický stát. Odmištal samy předpoklady a základy socialismu.

I když Peukert vystupoval jménem radikálů, nelze jeho postoj k všeobecnému volebnímu právu, programu a socialismu přenášet na celé radikální hnutí. Někteří radikálové přijímali jeho argumenty a podléhali jeho vlivu. Jiní však nepokládali za správné škrtnout všeobecné volební právo z programu rakouské sociálně demokratické strany.

V tomto smyslu zasáhl do diskuse kolem všeobecného volebního práva J. B. Pecka dopisem, zaslaným z vězení v pražské Novoměstské radnici redakci Dělnických listů. Reagoval v něm na polemiku mezi Dělnickými listy a Spravedl-

ností a rozváděl v podstatě stanovisko radikálů stavějících se proti boji za všeobecné volební právo z důvodů taktických.

„Nevím, jak v posledním půlletí vídeňští soudruzi se ohledně onoho práva hlasovacího chovají,“ psal, „ale doufám, že poměr v náhledech se o nic nezměnil za tu dobu, co jsem z Vídně vzdálen. Pokud vím, ani v ‚Politickém spolku dělnickém‘ v Praze, kdež v roce 1880 odbývána k vůli všeobecnému právu hlasovacímu zvláštní schůze, nebylo usneseno, by se odstranilo z programu, nýbrž rezoluce zněla v ten smysl, že všeobecné právo hlasovací jest ohledně dobra jeho možným teprve v státě budoucím, dnes ale že není jeho domáhání nic platné, což dokazuje nesčetný počet petic, na něž toho nejmenšího ohledu nebylo bráno, a proto že ustupujeme od toho, abychom se jej domáhali. V tom asi znění bylo rozhodnuto i na některých schůzích vídeňských, kdež uznáno, že způsob nynějšího domáhání se jeho jest klamným, an od dosavadní parlamentní většiny nic nedá se očekávati a proto uznáno za vhodné, nestaviti je na program rokovací veřejných schůzí, ale raději dbát řádné organizace dělnické. To jest vše, co se týče onoho obratu ve smýšlení. Co se týče odstranění jeho z programu, bylo by to předně nesmyslné, nemoudré a neprospěšné. Nezískalo by se tím nic.“⁵⁴

Také významný stoupenec radikálního hnutí v severozápadních Čechách Václav Vaic z Ústí n./L., který jinak pod vlivem Mostovy propagandy činu podléhal ultraradikálním názorům, vytýkal v dopise V. Steskovi, že svolal na poradu do malých Holešovic jen část soudruhů, ačkoli měl v úmyslu jednat o tak důležité věci jako je program strany a vypuštění požadavku všeobecného volebního práva. „Pokud se týče věci samé,“ psal, „i když v dnešní době neblouzníme o všeobecném hlasovacím právu, přece nám tento bod nepřekáží. Jak si představuješ zřízení a spravován budoucí stát?? vzhledem k zákonodárství?? — my přece nejsme žádní anarchisté!? Tyto otázky bych měl rád zodpovězeny!... Ponechajme všeobecné hlasovací právo v programu — komu chutná, ten ať si na soustu pochutná — ti, kteří pojali dnešní situaci výše — mohou být nejlepšími teroristy — aniž by klopýtali přes mrtvé litery.“⁵⁵

Z uvedených dokladů je zřejmé, že v **postoji radikálů** k všeobecnému volebnímu právu se na jaře a v létě 1882 objevily **dvě tendence**.

Jednu můžeme nazvat **radikální (socialistickou)**. Vyjadřovala postoj těch socialistů, kteří se stavěli, jak bylo výše uvedeno, proti všeobecnému volebnímu právu nikoli z důvodů zásadních, nýbrž taktických. Uznávali jeho nezbytost pro dělnickou třídu a jeho místo v programu sociálně demokratické strany. Avšak nepokládali situaci za vhodnou, aby o ně dělnická třída usilovala, respektive nesouhlasili s dosavadním způsobem boje za všeobecné volební právo (petice, rezoluce ap.). K tomuto směru se hlásila nepochybně většina radikálního dělnictva a jeho postoj vyjadřoval nejlépe J. B. Pecka.

Vedle této radikální tendence se projevila v postoji radikálního směru **tendence druhá**, v podstatě **anarchistická**. Reprezentoval ji J. Peukert a jeho přívrženci

v řadách radikálů, kteří se stavěli pod vlivem Mostovy propagandy a mezinárodního anarchistického hnutí proti všeobecnému volebnímu právu nikoli pouze z důvodů taktických, nýbrž zásadních, protože začínali podceňovat politický boj dělnické třídy vůbec, přikláněli se k taktice individuálního teroru a přecházeli buďto živelně, nebo i záměrně k anarchismu.

Tak se vytvářel v českém i rakouském dělnickém hnutí vedle umírněného a radikálního zárodek třetího směru, anarchistického.

Bylo by ovšem velkou chybou hovořit již v této době o vyhraněných třech směrech v rakouském a českém dělnickém hnutí: umírněném, radikálním a anarchistickém. Umírnění a radikálové se od sebe již výrazně odlišovali. Rozdíl mezi radikály a anarchisty nebyl ještě nikterak vyhraněn.

Sám Peukert redigoval list *Die Zukunft* jako orgán sociálně demokratické strany a po celou dobu svého pobytu v Rakousku se veřejně nepřiznal k anarchismu. Své argumenty halil do frazeologie radikálního socialismu. Činil tak nepochybně z části z důvodů taktických, aby si předčasně neodradil masy radikálů, kteří se necítili být anarchisty, ale zůstávali přes všechny taktické omyly věrni socialismu, z části z důvodů zásadních, neboť v jeho anarchistickém postoji zůstávalo ještě mnoho pozůstatků sociálně demokratického smýšlení pocházejícího z výchovy a tradice rakouského dělnického hnutí. Nicméně však tajně propagoval myšlenky londýnského anarchistického sjezdu včetně anarchistické propagandy činu — taktiky individuálního teroru.⁵⁶

Anarchistická myšlenka propagandy činu prosazovaná Peukertem a šířená ze zahraničí listem *Freiheit* pronikala mezi radikální dělnictvo nejen teoreticky, ale začala se uplatňovat též v praxi.

Svědčila o tom mimo jiné tzv. Merstallingerova aféra, loupežné přepadení obuvníka Josefa Merstallingera ve Vídni 4. července 1882, která vzbudila velký rozruch na veřejnosti i v dělnickém hnutí. Vyšetřování velkého počtu socialistů, mezi nimiž byl i J. Peukert, sice ukázalo, že šlo o individuální akci několika anarchistů, s níž neměli radikálové jako celek nic společného, ale to nebránilo úřadům a umírněným socialistům, aby je šmahem neobviňovali z anarchismu a neztotožňovali je s anarchisty.⁵⁷

Radikálové přispívali k tomuto tvrzení sami ovšem tím, že se veřejně od Merstallingerovy aféry a podobných akcí nedistancovali, ačkoli, jak bude dále podrobněji doloženo, nesouhlasili většinou s taktikou individuálního teroru. Přes jisté názorové rozdíly a výše uvedené taktické rozdíly sympatizovali a spolupracovali se stoupenci anarchistické taktiky. Vedly je k tomu nepochybně prohlubující se odpor k umírněným a nízká teoretická úroveň hnutí, které nedovedlo včas rozpoznat skrytý anarchismus a zásadně se od něho od samého počátku diferencovat. Proto je těžké vést až do dovršení rozkolu přesnou dělicí čáru mezi anarchisty a radikály, neboť neprobíhala vždy jasně vertikálně, ale často splývala v společném hnutí i u jednotlivých stupenců.

Za těchto okolností zůstával hlavním rozporem v rakouském i českém dělnickém hnutí spor mezi umírněnými a radikály, komplikovaný projevy oportunismu na jedné a anarchismu na druhé straně. Umírnění sice vystihli nebezpečí anarchismu, ale jeho význam v polemickém zápalu s radikály zveličovali a sami se nedovedli zbavit oportunistických a reformistických tendencí. V komentáři k dopisu Peckovu, jehož stanovisko odmítli, bránili se nařčení z oportunismu a přečeňování všeobecného volebního práva, avšak týmiž ústy je potvrzovali, když prohlásili kategoricky: „Ať se děje, co děje, se stranou tak zvanou ‚radikální‘, my budeme kráčet cestou pozvolnou — za to ale cestou jistou, která nás mýlití nemůže, která nás ku pravému, jistému vítězství povede.“⁵⁸

Otevřený konflikt mezi umírněnými a radikály se šířil do provincií, zasahoval široké vrstvy dělnictva a vyvolával v jeho řadách rozkol a zmatek.

Tuto atmosféru mezi prostými členy strany vystihuje nejmenovaný pisatel z Prostějova v dopise zaslaném korespondentu tajného vedení československé sociálně demokratické strany ve Vídni V. Steskovi:

„Ve svém dopise se zmiňuješ o jedné věci týkající se všeobecného volebního práva. Ty píšeš, že je zbytečné a celkem neužitečné, s čímž musím z části souhlasit. Slyším-li ale své přátele v Brně, nemohu jim křivdit. Když pak uvážím lidským rozumem řeči vás obou, vidím zmatek nad zmatek, právě tak, jako nás učí dějiny, že bylo při stavbě babylonské věže. A kdo není do věci zasvěcen, neví, kam se má obrátit. V takovém zmatku jsou naši čtenáři, kteří čtou ‚Dělnické listy‘ a ‚Spravedlnost‘...“⁵⁹

Spory mezi umírněnými a radikály narušovaly v létě r. 1882 jednotu celé rakouské i československé sociálně demokratické strany. Otevřená polemika nevedla k sblížení, ale vyhrocení vzájemných rozporů, které hrozily rozložit dělnické hnutí.

Aby zabránili hrozícímu rozkolu, sešli se 2. července 1882 zástupci vídeňských a brněnských socialistů obou směrů k důvěrnému jednání na konferenci ve Vídni, které se zúčastil i J. Peukert a K. Kautsky pobývající v té době ve Vídni a angažující se velmi aktivně na straně umírněných. České dělnictvo vídeňské reprezentovali radikálové Fr. Nechvíle a V. Steska. Předmětem jednání bylo zejména pozadí veřejné schůze vídeňského dělnictva 14. listopadu 1880 a všeobecné volební právo, v nichž se promítal rozdílný taktický a ideologický postoj umírněných a radikálů. Radikálové vinili umírněné, že přijali na výše uvedené schůzi peněžitou podporu od vlády a podpořili ji nepřímou v boji s liberální opozicí. Umírnění opět vytýkali radikálům, že opustili požadavek všeobecného volebního práva a porušili tak program strany. Obě skupiny trvaly na svém stanovisku a dohody nebylo dosaženo. Jednání skončilo rozchodem zúčastněných stran.⁶⁰

Vidouce neústupnost radikálů a nesmiřitelný postoj Peukertův, rozhodli se brněnští socialisté svolat stranický sjezd. Dne 8. července uveřejnili v listu *Volksfreund* oznámení, podepsané redakcí, ve kterém informovali dělnictvo

o sporných problémech týkajících se všeobecného volebního práva a programu a navrhovali, aby byl uspořádán všeobecný sjezd rakouského dělnictva, který by pojednal o rozporech ve straně, stanovil závazný program a obnovil jednotu rakouského dělnického hnutí.⁶¹

V novém prohlášení, uveřejněném 29. září v listu **Spravedlnost** a 7. října v listu **Volksfreund**, oznámili, že sjezd rakouské sociálně demokratické strany se bude konat v Brně 15. a 16. října 1882.⁶²

Radikálové odmítli jejich výzvu a postavili se proti svolání veřejného sjezdu strany. Poukazovali, že povede nikoli k sjednocení, ale jen k roztržce a k organizování umírněné frakce. Neuznali svolávaný sjezd za sjezd strany a odmítli zúčastnit se jeho jednání.⁶³

Sjezd rakouské sociálně demokratické strany, svolaný umírněnými, konal se přesto v Brně ve stanoveném termínu. Zúčastnili se ho delegáti dělnictva české národnosti z Duchcova, Olomouce, Prostějova, Kroměříže, Vyškova, Adamova, Blanska, Březové, Bučovic, Kojetína, Uhřetice, Lišně, Náměště a Židlochovic, německého a českého dělnictva ze Štýru, Krnova a Brna a dělnictva německé národnosti z Innsbrucku, Lince, Teplíc v Čechách, Vítkova, Fulneku, Oder, Šumperku, Vykýřovic, Rapotína, Skalice u České Lípy, Liberce, Štýrského Hradce, Vídně, Svitav, Moravské Třebové a Rumburku. Radikálové vyslali do Brna rovněž tři zástupce z Vídně: Julia Břestiana za redakci listu **Die Zukunft**, Stephana Paulera za odborný list kovodělníků a radikály ze Štýrského Hradce a Františka Nechvíle za redakci českých **Dělnických listů**. Ti se však při zahájení postavili proti jednání sjezdu, odmítli jeho právo mluvit jménem rakouského a českého dělnictva a sjezd opustili. Další rokování se stalo potom jen záležitostí umírněných, i když mezi řadovými účastníky byli též někteří stoupenci radikálního směru.

Sjezd jednal o politických a hospodářských požadavcích rakouského dělnictva, dělnickém tisku a volných návrzích, avšak smysl veškerého jednání se vinul kolem otázky programu a taktiky rakouského dělnického hnutí.

Nejdůležitějším výsledkem sjezdu bylo proto přijetí nového programu, který předložil a odůvodnil na žádost svolavatelů sám K. Kautsky, jenž se osobně zúčastnil sjezdového jednání.

Program navržený Kautským a schválený brněnským sjezdem byl ve své podstatě marxistický, neboť Kautsky převzal jeho teoretickou část téměř doslova z programu francouzské Dělnické strany, na němž přímo spolupracovali K. Marx a B. Engels.⁶⁴

Za cíl dělnické třídy vyhlásil přeměnu kapitalistické společnosti založené na soukromém vlastnictví výrobních prostředků v společnost socialistickou spočívající na společenském vlastnictví výrobních prostředků. Tento úkol, pravil dále, může zmocit jen dělnická třída, organizovaná v samostatnou politickou stranu a využívající všech prostředků vyhovujících právnímu vědomí lidu, počítajíc

v to všeobecné volební právo a ostatní dílčí politické a hospodářské požadaky dělnictva, které se vypočítávaly v druhé části programu.

Brněnský program se vyznačoval vcelku správnou formulací cílů a taktiky dělnické třídy a předčil v tomto směru zvláště po stránce formální první programy rakouské i československé sociální demokracie. Orientoval ji jasně na revoluční přeměnu kapitalistické společnosti v socialistickou a v oblasti taktické položil důraz na využití všech prostředků včetně všeobecného volebního práva. Byl zcela nepokrytě namířen proti odmítání všeobecného volebního práva a podceňování politického boje dělnické třídy radikály a anarchisty. Avšak marxistická formulace taktiky byla v něm oslabena změnami, které provedl v původním textu K. Kautsky. Ty připouštěly — obzvláště omezení „všech prostředků“ na „prostředky vyhovující právnímu vědomí lidu“ — volbu metod a výklad taktiky ve smyslu oportunistickém.⁶⁵

Nový program proto čelil šíření anarchismu, ale neparalyzoval, jak by bylo třeba, též oportunistické tendence umírněných. To oslabovalo ovšem i jeho účinnost v boji proti radikálně anarchistickým tendencím.

Sjezd se postavil proti radikální a anarchistické taktice jak nepřímo — v programu, tak také přímo. Odsoudil Merstallingerovu aféru a politickou linii ústředního orgánu strany *Die Zukunft*. Odmítl uznávat ji nadále za orgán strany a přijal za stranické orgány umírněné brněnské listy *Volksfreund* a *Spravedlnost* a vídeňskou *Wahrheit*. Ozvaly se i hlasy, aby stejným způsobem jako ústřední orgán rakouské sociálně demokratické strany byly odsouzeny i *Dělnické listy*, ale delegáti české národnosti se omezili na prohlášení, že je neuznají za orgán strany, nevzdají-li se svého radikálního stanoviska.⁶⁶

Radikálové kritiku umírněných nepřijali, nepodřídili se usnesení brněnského sjezdu a nový program strany odmítli. Následkem toho zůstal brněnský sjezd a program jen sjezdem a programem umírněných socialistů německé i české národnosti v Rakousku. Neúspěšně proto skončil i pokus odstranit vnitrostranické rozpory. Dostavil se opak toho, co umírnění zamýšleli, splnila se předpověď radikálů: separátní sjezd umírněných dovršil rozchod s radikály a stal se počátkem otevřeného rozkolu rakouské i československé sociálně demokratické strany na umírněné a radikály.